

Obsah

Predhovor	13
1 PRVKY 15. SKUPINY (PENTELY)	15
1.1 Vlastnosti atómov 15. skupiny	15
<i>Kovový charakter</i>	17
<i>Spôsob väzby</i>	18
<i>Násobné väzby</i>	21
<i>Tendencia ku katenácii</i>	22
1.2 Vlastnosti prvkov 15. skupiny ako jednoduchých látok, výskyt, výroba a použitie dusíka	23
1.2.1 Trendy v skupine	23
1.2.2 Odlišnosti v chémii dusíka a fosforu	25
<i>Termodynamická stabilita didusíka</i>	25
<i>Väzbové vlastnosti dusíka a fosforu</i>	27
1.2.3 Súhrn chémie dusíka	33
1.2.4 Dusík	34
<i>Procesy chemickej fixácie dusíka</i>	38
1.3 Hydridy prvkov 15. skupiny	40
1.3.1 Hydridy dusíka	41
<i>Amoniak</i>	41
<i>Priemyselná výroba amoniaku</i>	43
<i>Súčasný Haberov-Boschov proces</i>	44
<i>Hydrazín</i>	48
<i>Hydroxylamín</i>	49
<i>Azoimid</i>	50
1.3.2 Ióny dusíka	55
<i>Azidový anión</i>	55
<i>Katión pentadusíka(1+)</i>	56
<i>Amónny katión</i>	56
1.4 Oxidy dusíka	58
<i>Oxid dusný</i>	60
<i>Oxid dusnatý</i>	61
<i>Oxid dusitý</i>	62
<i>Oxid dusičitý a dimér oxidu dusičitého</i>	63
<i>Oxid dusičný</i>	65
<i>Radikál NO₃</i>	66
1.5 Halogenidy dusíka	69
<i>Halogenid-oxidy dusíka (halogenidy kyseliny dusitej a dusičnej)</i>	70
1.6 Oxokyseliny dusíka a ich soli	73
<i>Kyselina dusitá a dusitany</i>	74
<i>Kyselina dusičná</i>	75
<i>Priemyselná syntéza kyseliny dusičnej</i>	78
<i>Dusičnany</i>	79

1.7	Prehľad chémie fosforu	82
1.7.1	Fosfor	83
	<i>Biely fosfor</i>	83
	<i>Červený fosfor</i>	84
	<i>Fialový fosfor</i>	85
	<i>Čierny fosfor</i>	85
	<i>Priemyselná výroba fosforu</i>	85
1.7.2	Fosfán	88
1.7.3	Oxidy fosforu, arzénu, antimónu a bizmutu	90
1.7.4	Halogenidy 15. skupiny	92
	<i>Halogenidy EX₃</i>	93
	<i>Chlorid fosforitý</i>	93
	<i>Halogenidy EX₅</i>	94
1.7.5	Oxokyseliny fosforu a ich soli	97
	<i>Kyseliny fosforečné</i>	100
	<i>Kyselina trihydrogenfosforečná</i>	102
	<i>Fosforečnany</i>	104
1.7.6	Porovnanie chémie bizmutu s chémiou arzénu a antimónu	109
1.7.7	Biologické aspekty	113
	<i>Kolobeh dusíka v prírode</i>	113
	<i>Kolobeh fosforu v prírode</i>	114
1.8	Zhrnutie poznatkov o prvkoch a zlúčeninách prvkov 15. skupiny	114
	<i>Chemické vlastnosti prvkov sú veľmi rozmanité.</i>	114
	<i>Chémia dusíka</i>	115
	<i>Chémia fosforu</i>	115
1.9	Príklady	115
2	PRVKY 14. SKUPINY (TETRELY)	120
2.1	Vlastnosti atómov	121
	<i>Kovový charakter</i>	123
	<i>Spôsob väzby</i>	123
	<i>Násobné väzby</i>	124
	<i>Tendencia ku katenácii</i>	127
	<i>Heterokatenácia</i>	128
	<i>Násobné väzby versus katenácia</i>	129
2.2	Vlastnosti prvkov ako jednoduchých látok, alotropické modifikácie uhlíka	130
2.2.1	Odlíšnosti v chémii uhlíka a kremíka	131
	<i>Oxid uhličitý a oxid kremičitý</i>	131
	<i>Porovnanie vlastností uhlíka a kremíka</i>	132
2.2.2	Uhlík	139
	<i>Grafit</i>	139
	<i>Diamant</i>	142
	<i>Fulerény</i>	144
	<i>Uhlíkaté nanorúrky</i>	146
	<i>Grafén</i>	147
	<i>Znečistený uhlík (koks, uhlíkové sadze a aktívne uhlie)</i>	148
2.2.3	Izotopy uhlíka	151

2.3 Karbidy	151
<i>Iónové karbidy</i>	151
<i>Kovalentné karbidy</i>	152
<i>Kovové (intersticiálne) karbidy</i>	153
<i>Hydridy uhlíka. Štruktúra a vlastnosti uhľovodíkov</i>	154
2.4 Oxidy uhlíka	156
<i>Oxid uhoľnatý</i>	156
<i>Oxid uhličitý</i>	162
2.5 Uhličitaný a hydrogenuhličitaný	168
<i>Uhličitaný</i>	168
<i>Hydrogenuhličitaný</i>	169
2.6 Sulfidy uhlíka	170
<i>Sulfid uhličitý</i>	171
<i>Sulfid karbonylu</i>	171
2.7 Halogenidy uhlíka	171
<i>Tetrahalogenidy uhlíka</i>	171
<i>Halogenid-oxidy uhlíka</i>	172
<i>Fluórchlóruhľovodíky (CFC)</i>	173
2.8 Metán	175
2.9 Pseudohalogeny a pseudohalogenidy. Zlúčeniny s väzbou C–N	176
<i>Kyanovodík</i>	176
<i>Kyanidy</i>	177
<i>Deriváty kyanovodíka</i>	177
2.10 Kremík	180
2.11 Oxid kremičitý	183
<i>Silikagél</i>	186
<i>Aerogély</i>	186
<i>Sklá</i>	186
<i>Kyseliny kremičité</i>	188
2.11.1 Kremičitaný	189
<i>Kremičitaný s ostrovčekovitou a reťazcovou štruktúrou</i>	191
<i>Vrstevnaté kremičitaný</i>	193
<i>Hlinitokremičitaný s trojrozmernou štruktúrou</i>	195
<i>Zeolity</i>	196
<i>Keramiky</i>	200
<i>Silány</i>	206
<i>Halogensilány</i>	208
<i>Silanoly, siloxány a polysiloxány (silikóny)</i>	209
2.12 Diagonálna podobnosť bóru a kremíka	210
2.13 Halogenidy kremíka a germánia	211
2.14 Porovnanie chémie cínu a olova s chémiou germánia	213
<i>Cín</i>	215
<i>Olovo</i>	216
<i>Oxidy cínu a olova</i>	216
<i>Halogenidy cínu a olova</i>	220
<i>Ďalšie zlúčeniny olova</i>	221
<i>Tetraetylolo</i>	222

2.15 Biologické aspekty	223
<i>Kolobeh uhlíka v prírode</i>	223
<i>Úloha kremíka</i>	224
<i>Toxicita cínu</i>	225
<i>Niektoré riziká olova</i>	225
2.16 Zhrnutie poznatkov o prvkoch a zlúčeninách 14. skupiny	227
<i>Chemické vlastnosti prvkov sú veľmi rozmanité</i>	227
<i>Chémia uhlíka</i>	227
<i>Chémia kremíka</i>	227
<i>Chémia cínu a olova</i>	227
2.17 Príklady	228
3 PRVKY 13. SKUPINY (TRIELY)	231
3.1 Vlastnosti atómov	232
<i>Spôsob väzby atómov bóru</i>	235
<i>Trojcentrové väzby v chémii bóru</i>	237
<i>Katenácia</i>	238
<i>Násobné väzby</i>	238
<i>Spôsob väzby atómov hliníka, gália, india a tália</i>	239
3.2 "Combo" prvky	242
3.2.1 Bór–dusík analógy uhlíkových častíc	242
3.3 Vlastnosti prvkov ako jednoduchých látok	249
3.4 Bór	250
3.5 Borány	261
3.5.1 Štruktúra boránov	262
<i>Wadove pravidlá na určovanie tvaru boránov</i>	263
3.5.2 Väzby v boránoch	266
3.5.3 Príprava a reakcie boránov	267
3.5.4 Tetrahydridoboritanový anión	269
3.6 Boridy	271
3.7 Halogenidy borité	273
<i>Fluorid boritý</i>	275
<i>Chlorid boritý</i>	276
3.8 Oxid boritý, kyselina trihydrogenboritá a boritany	280
<i>Kyselina trihydrogenboritá</i>	281
<i>Boritany</i>	282
3.9 Diagonálna podobnosť bóru a kremíka	285
3.10 Hliník	286
3.10.1 Chemické vlastnosti hliníka	288
3.10.2 Podobnosť hliníka a skandia	290
3.10.3 Oxid a hydroxid hlinitý	293
3.10.4 Halogenidy hlinité	294
3.10.5 Kamence	299
<i>Princíp izomorfnnej substitúcie</i>	300
<i>Dodekahydrát síranu draselno-hlinitého</i>	300

3.11 Priemyselná výroba hliníka	301
3.11.1 Enviromentálne problémy výroby hliníka	303
3.12 Diagonálna podobnosť hliníka a berýlia.....	305
3.13 Biologické aspekty	306
<i>Toxicita hliníka</i>	306
<i>Riziko tália</i>	307
3.14 Zhrnutie poznatkov o prvkoch a zlúčeninách 13. skupiny.....	307
3.15 Príklady	308
Prílohy	311
<i>Príloha 1 – Kovalentné, kovové a iónové polomery</i>	311
<i>Príloha 2 – Paulingove a Allredove-Rochowove elektronegativity prvkov</i>	315
<i>Príloha 3 – Ionizačné energie</i>	316
<i>Príloha 4 – Elektrónové afinity</i>	317
<i>Príloha 5 – Nábojové hustoty</i>	317
<i>Príloha 6 – Disociačné energie väzieb</i>	318
<i>Príloha 7 – Priemerné väzbové energie</i>	319
<i>Príloha 8 – Mriežkové energie</i>	320
<i>Príloha 9 – Dĺžky väzieb</i>	321
<i>Príloha 10 – Teploty topenia a teplota varu</i>	324
<i>Príloha 11 – Termodynamické parametre</i>	329
<i>Príloha 12 – Štandardné oxidačno-redukčné potenciály</i>	334
Použitá a odporúčaná literatúra	337
Register	338

polokovových a kovových prvkov 15. skupiny – prvkov (1. kapitola), 14. skupiny – terállov (2. kapitola) a 13. skupiny – trielov (3. kapitola). Diagonála medzi borom a arzenom rozdeľuje blok p prvkov na časť nekovových prvkov nad diagonálou, ku ktorým sa radia aj polokovové prvky (B, Si, Ge, As, Sb a Te) a na prvky pod diagonálou s prevažujúcou kovovou charakterom. Uvedené rozdelenie je iba približné, pretože niektoré prvky majú fyzikálne vlastnosti kovov, ale ich chemické správanie odpovedá viac nekovom. Z uvedeného obsahu trielov ďalej vyplýva aj podstatné množstvo rozmanitostí štruktúr prvkov a ich zlúčenín. Zároveň pre chemiu nekovov je charakteristický vznik molekulových zlúčenín, v chémii polokovových prvkov sa už stretávame aj s prvkami a zlúčeninami, ktoré majú atómovú (kovalentnú) štruktúru a v prírode kovov s prvkami a zlúčeninami s kovovou štruktúrou. Štúdiom fyzikálnych a chemických vlastností prvkov a zlúčenín 13. až 15. skupiny je nevyhnutné vzťahovať na potrebu vývoja nových materiálov, ktoré sa využívajú napr. pri výrobe rôznych snímacov, laserov, počítačov, ako aj materiálov potrebných v elektronike.

Prílohy experimentálnych hodnôt uvedené v tejto učebnici predstavujú aktuálnu prílohu dôležitého dielu o hodnôtach charakteristické pre prvky 13. až 15. skupiny a ich zlúčeniny. Za udalosť historického významu, ktorá sa udiala od vydania druhého dielu, možno považovať skompletizovanie 7. periódy chemických prvkov. V súčasnosti je teda počet známych prvkov v periodickej tabuľke 118. Názvy štyroch najnovších chemických prvkov schválila Medzinárodná únia pre čisté a aplikované chémiu (IUPAC) 28. novembra 2016. Prvok 113 bol pomenovaný nihónium (značka Nh), prvok 115 bol pomenovaný